

סקירת ספרים

דעת מיעוט בעיתונות העברית: ייצוג האוכלוסייה הערבית במרחב ציבורי משתנה

שגיא אלבז, תל אביב: דיונון, 2013, 151 עמודים

ענת פירסט*

"בשנים האחרונות חלה עלייה ניכרת בפרסום ספרים ומאמרים הבוחנים את דפוסי הסיקור של התקשורת העברית ביחס למיעוט הערבי בישראל". כך פותח אלבז את ספרו "דעת מיעוט בעיתונות העברית" (עמ' 11). ואכן, עבודתו של אלבז היא תוספת למאגר הידע בנושא. הוא בודק את הסיקור התקשורתי של האזרחים הערבים בנקודות עימות: יום האדמה (1976), האינתיפאדה הראשונה (1987), אירועי הר הבית (אוקטובר 2000) ומעצר מנהיגי הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית (2003). לצד אירועי קונפליקט (אירועי אי-סדר) מציג אלבז אירועים שהוא מגדיר כרגעים קונסנזואליים של פיוס ואבל (אירועי סדר? אירועי מדיה?): ביקור הנשיא סאדאת (1977), הסכמי אוסלו (1993), חוזה השלום עם ירדן (1994) ורצח ראש הממשלה רבין (1995). הניתוח שהוא מציע מבוסס על ניתוח תוכן של העיתונות העברית – "ידיעות אחרונות" ו"הארץ" – לצד ראיונות עם שלושים עיתונאים.

חשיבותו של הספר נעוצה באישוש שיש בו לממצאים של חוקרי התקשורת בעיקר בשני העשורים האחרונים, על הדרתם של האזרחים הערבים במדינה מהשיח התקשורתי ("המציאות הסמלית"). הדרה זו עולה בקנה אחד עם מעמדם החברתי-כלכלי-פוליטי של אזרחים אלה ("המציאות החברתית-פוליטית") ועם הזרתם כאשר הם נוכחים בשיח. הבסיס התאורטי של ניתוח התוכן המעמיק – בעיקר של אירועי הקונפליקט אבל גם בראיונות העומק של העיתונאים – מעיד

* ענת פירסט (d_first@netvision.net.il) היא פרופסורית חברה בבית הספר לתקשורת המכללה האקדמית נתניה.

על ניסיון רציני להתמודד עם ארבע שאלות הנוגעות לעמדת העיתונות (העברית) הכתובה כלפי האזרחים הערבים. הוא כולל ארבעה חלקים: התפקיד החברתי של אמצעי התקשורת, ריכוז הכוח של המדינה לצד ביזורו, פרקטיקות תקשורתיות, ייצוג תקשורתי. נוסף על אלה מציג אלבו פרק מרשים על מיסוד יחסי הסמכות שבין המיעוט הערבי לרוב היהודי בישראל. מרבית הממצאים על המקרים שנתחו ידועים לחוקרי תקשורת, אך בכל זאת יש לברך על התוספות: ניתוח מעצר מנהיגי התנועה האסלאמית וסיקור המיעוט הערבי בפרקי זמן קונסנזואליים (עמ' 90-101), וכן סיכום שבע המסקנות הידועות אך הממצאות על סיקור האזרחים הערבים. גם הראיונות עם העיתונאים מרשימים בהיקפיהם, אלא שמתקיים בהם דיון בדיעבד (שלושים שנה ומעלה). נסיבות אלה מקלות על העיתונאים למתוח ביקורת על אירועים תוך הסקת מסקנות מכל אירוע, בעוד ב"זמן אמת" – באירוע עצמו – העיתונות משעתקת שוב את השיח הביטחוני והלאומי. אני שותפה לנימה הנורמטיבית העולה מספרו של אלבו, וכמוהו גם אני תולה תקווה בשלושה מהלכים העשויים לשנות את המצב הנוכחי: פתרון הסכסוך, מתן שוויון זכויות מלא למיעוט הערבי ושילוב עיתונאים ערבים בעיתונות הישראלית.

כחוקרת תקשורת הרהרתי בעת הקריאה בשאלת תרומתו של הספר לחקר התקשורת. הדיון בתפקיד החברתי של אמצעי התקשורת הוא חלקי, במקרה הטוב, ומתאר את הגישה הפונקציונלית שנדונה בספר, גם ברמה התאורטית, עד שנות השבעים (עמ' 18-20). התיאור של הגישות הרווחות כיום בחקר התקשורת על תפקידם האידאולוגי והתרבותי של אמצעי התקשורת לוקה בחסר ובולט במיוחד חסרון גישתו של גרמשי ויישומה בחקר התקשורת (עמ' 20-21). נראה גם שאפשר היה לעשות שימוש מושכל יותר בספרו של מקוויל (McQuail, 2000), הכולל בין היתר דיון מתקדם בתאוריות השונות. גם פרקים אחרים, הנוגעים לפרקטיקות העיתונאיות מחד גיסא ולסוגיית הייצוג מאידך גיסא, לוקים בדיון חלקי ביותר (למשל, אפשר היה להיעזר בעבודתם של מקובס ושואו, שהרחיבו את התאוריות שלהם אחרי מאמרם משנת 1972, כאשר דנו בשנת 1995 ברמה השנייה של אסכולת סדר היום). קיימת התייחסות לנושא המסגור שפיתחו חוקרי תקשורת ישראלים (למשל אברהם, 2001; פירסט ואברהם, 2004; Liebes, 1997; אך חסרה הבהרה לגבי טיב הקשר שבין מסגור וייצוג (Avraham & First, 2010). בדיון על ייצוג נעשה שימוש מצומצם בגוף הידע הגדול שהצטבר בנושא בהקשר הישראלי (למשל, אברהם, פירסט ואלפנט-לפטר, 2004; קמה, 2003; First, 2010). זאת ועוד, אלבו עושה שימוש בקטגוריה של "חדשות סדר" לגבי אירועים קונסנזואליים ו"חדשות אי-סדר" לגבי אירועים קונפליקטואליים. האם לא היה ראוי להתייחס לאירועי סדר (שאליהם הוא מתייחס) כאל אירועי מדיה, תוך

שימוש במונח "אירוע מדיה" (ביקור סאדאת בישראל נותח ככזה), דבר שהיה מרחיב ומעשיר את הדיון בספר לגבי סיקור אירועים קונסנזואליים? אלבו מצהיר כי במחקרי התקשורת שהוא מצטט בהרחבה (כפי שעולה מתיאור החלק התאורטי), "הממד הפוליטי, החיוני כל כך להבנת התלות בין הממסד לתקשורת, בלט בהיעדרו". הוא מעורר בקוראיו תקווה שהדבר יבוא על תיקונו בספרו. האומנם? לצערי, הבטחתו לא להתמקד רק בהיבט הביטחוני והלאומי ולהרחיב את ההסבר הכלכלי-חברתי מתממשת באופן חלקי בלבד. יתר על כן, כל המחקרים המצוטטים בספר וגם באלה החסרים בספרו (למשל לוי, 1991), מתייחסים לממד הפוליטי, שבא לידי ביטוי בדיון נרחב במציאות החברתית הפוליטית של האזרחים הערבים, תוך ניסיון להתייחס גם לממד הזמן. חוקרי התקשורת מדגישים בעבודותיהם את יחסי הגומלין שבין ה"מציאות הסמלית" ל"מציאות החברתית פוליטית", וחושפים את מערכות היחסים הפורמליות (כמו חקיקה ומימון) ואת מערכות היחסים הבלתי פורמליות (כגון הישענות על מקורות רשמיים, העיתונאים "כתבנית נוף מולדתם" וקירבה למוקדי הכוח הפוליטיים). לכן אני חשה שמבחינת חקר התקשורת ספרו של אלבו הוא תוספת למחקר הקיים, אך אינו אלא בבחינת "אין חדש תחת השמש".

רשימת המקורות

- אברהם, א' (2001). ישראל הסמויה מעיני התקשורת: הקיבוצים, ההתנחלויות, ערי הפיתוח והישובים הערביים בעיתונות. ירושלים: אקדמון.
- אברהם, א', פירסט ע' ואלפנט-לפלר, נ' (2004). הנעדרים והנוכחים בזמן צפיית שיא: מגוון תרבותי בשידורי ערוצי הטלוויזיה המסחריים בישראל. ירושלים: הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו.
- לוי, ד' (1991). התפקיד האידיאולוגי של חדשות הטלוויזיה: המקרה של האינתיפאדה ב"מבט". פתוח, 1, 30-9.
- פירסט, ע' ואברהם, א' (2004). ייצוג האוכלוסייה הערבית בתקשורת העברית: השוואה בין סיקור יום האדמה הראשון (1976) לבין סיקור "אינתיפאדת אל-אקצא" (2000). תל אביב: אוניברסיטת תל אביב, מרכז תמי שטינמן למחקרי שלום.
- קמה, ע' (2003). העיתון והארון: על הזיקות שבין דפוסי תקשורת של הומוסקסואלים בישראל. חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת תל אביב, תל אביב.

- Avraham, E. & First A. (2010). Combining the representation approach with the framing concept: Television news coverage of the Arab population in Israel during conflict. *Journalism*, 11(4), 1-19.
- First, A. (2010). Enemies, fellow victims, or the forgotten? News coverage of Israeli-Arabs in the 21st century. *Conflict and Communication Online*, 9(2), Retrieved on 31.5.2013 from: http://www.cco.regener-online.de/2010_2/pdf/first_2010.pdf .
- Liebes, T. (1997). *Reporting the Arab-Israeli conflict*. London: Routledge.
- McQuail, D. (2000). *Mass communication theory: An introduction*. London: Sage.
- Weimann, G. (2000). *Communication unreality: Modern media and the reconstruction of reality*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
- Wolfsfeld, G. (1997). *Media and political conflict: News from the Middle East*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wolfsfeld, G., Avraham, E. & Aburaiya, I. (2000). When prophesy always fails: Israeli press coverage of the Arab minority's Land Day protests. *Political Communication*, 17(2), 115-131.